

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА ФИЛОСОФИЯ

Георги Анастасов Герджиков

**Свят и светове. Съвременните културни нагласи и
философията**

АВТОРЕФЕТАТ

на дисертационен труд

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

по професионално направление 2.3. Философия

(Въведение във философията)

Научен ръководител:

доц. д-р Здравко Попов

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за публична защита на заседание на катедра „Философия“ към Философски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ от 22.10.2018 г.

Дисертационният труд „Свят и светове. Съвременните културни нагласи и философията“ е в обем 315 страници и се състои от увод, две части, заключение и библиография (274 заглавия).

Научно жури:

доц. д-р Здравко Попов

проф. д.ф.н. Сергей Герджиков

проф. д-р Христо Годоров

доц. д-р Николай Турлаков

доц. д-р Андрей Рождественский

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в сградата на Ректората на СУ „Св. Климент Охридски“, Южно крило, 3. ет., каб. 62.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на _____ от _____ часа в _____.

Съдържание

Обща характеристика на дисертационния труд	4
Основно съдържание на дисертационния труд	6
Приноси на дисертационния труд	16
Публикации по темата	24
Публикации извън темата	27
Избрана библиография	28

Обща характеристика на дисертационния труд

Мотивацията на дисертационния труд е нуждата от въведение във философията на XX и XXI век, при което да не се изхожда от никакви „базови“ понятия, а от вече съществуващите философски позиции, така че да бъдат разкрити отношенията между тях.

Целта на изследването е да се покаже как систематичното разработване на една силно пренебрегвана досега светогледна нагласа – онтологичният и епистемологичен плурализъм – би създадо по-голяма яснота относно съвременната философия като цяло, включително и сред онези философски позиции, които са близки до други светогледни нагласи, а не до въпросния плурализъм. Казано по друг начин, целта е *изясняването* на вече налични системи от убеждения. Такова изясняване може да бъде полезно в области като културология, философия на философията, теория на образованието, история на съвременната философия и др.

Ключови тези в дисертацията са следните:

1. Философията е преплетена с редица други феномени, които заедно образуват една култура (а именно западната).
2. Съставът на тази култура изглежда безкрайно разнороден, но всъщност гравитира около няколко полюса, които представляват по-обща „светогледни“ нагласи (различни за всяка епоха). Между тези нагласи могат да бъдат подредени и различните философски позиции.
3. Светогледните нагласи, определящи философските позиции, са свързани помежду си и се влияят взаимно, въпреки че са противопоставени една на друга.

4. Една от най-актуалните за съвременното нагласи (онтологичният и епистемологичен плурализъм) все още не е разработвана систематично, което затруднява ориентацията в съвременната философия.

5. Легитимационните кризи, през които минава съвременната философия (и хуманитаристика изобщо) се дължат на голямата сложност и вътрешна противоречивост на западното културно наследство, които водят до „конфликт на интерпретациите“. Тези сложност и противоречивост може би произтичат от безкрайната сложност на самата реалност. Темата за безкрайността, която не подлежи на опростяване, е поставена за първи път едва в началото на модерната епоха и е може би основният проблем, стоящ пред западната култура в момента.

Структурата на дисертационния труд включва въведение, две главни части, заключение и списък с приносите от изследването.

Основно съдържание на дисертационния труд

Въведение

Въведението задава въпроса „Що е философия“ в XX и XXI век и постановява, че отговорът трябва да разчита на взаимопределящите се понятия *свят, живот, човек, време, надежда, субект, индивид, култура, познание и информация*. Посочени са предпоставките, целите и тезите на изследването.

(В по-разширен вид въведението обхваща и първите четири глави от част I. и е окончателно завършено в края на глава 4., където е предложена дефиниция за философията след „смъртта на Бога“, разчитаща на гореизброените понятия, която обаче не изхожда от тях, а достига до тях въз основа на вече разгледани философски позиции. Още една дефиниция за философия, заимствана от Д. Денков, е използвана с някои модификации в заключението.)

I. Светогледните нагласи и връзките между тях

В *първата част* е изграден модел на западната култура, в който да бъдат съпоставени различни светогледни нагласи. Той не претендира за изчерпателност и всъщност само четири от нагласите са разгледани подробно, доколкото изглеждат най-актуални за последното столетие. За изходна точка е използван един фрагмент на Валтер Бенямин, в който са съпоставени три от тези нагласи, и е аргументирано твърдението, че както Бенямин, така и повечето други автори редовно пренебрегват четвъртата. Открити са характеристиките на тази пренебрегвана досега нагласа (която бива определена като прогресистка в предпоставките си, плуралистка според изразите си и трансформативна според целите си). Разгледани са

някои автори, на които може да се приписва близост до нея, и се дава обща насока за систематичното ѝ разработване.

1. Темата за вечното завръщане от Ницше до Бенямин.

Изследването започва с Фридрих Ницше, тъй като той е може би най-често споменаваният модерен автор както от философи от различни идеологически лагери, така и от лаици. Разгледани са няколко възможни причини за популярността на Ницше и е открито една от тях, която изглежда най-съществена: този автор особено емфатично разкрива „смъртта на Бога“, т.е. залеза на старите ценности. Съответно философията на Ницше представлява поредица от експерименти, целящи преодоляването на настъпващия ценностен вакуум, наречен от него нихилизъм. Отбелязано е, че тази философия става обект на разнопосочни интерпретации: някои пренебрегват травматичния характер на „смъртта на Бога“ и виждат това явление като основа на безкраен цивилизационен прогрес; други търсят в Ницше основание за някаква спасителна мистика; трети, като Хайдегер, обявяват Ницше за кулминация на западния нихилизъм, вместо за борец срещу него. Предложена е хипотезата, че всяка от тези интерпретации отговаря на една от светогледните нагласи, които доминират след културните промени, осъзнати от Ницше. За отправна точка на анализите върху въпросните нагласи е използван свитък D от *Книга на пасажите* на Валтер Бенямин, където се откриват наблюдения, близки до тези на Хайдегер.

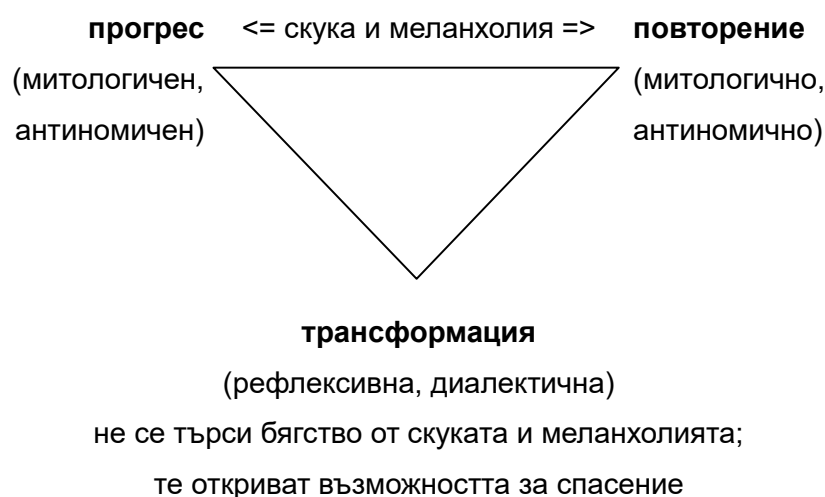
Според свитък D от *Книга на пасажите* **прогресът** и идеята за **вечно завръщане**, появила се при Ницше, са митологични по произхода си взаимодопълващи се концепции, които са реакции срещу скуката и меланхолията, но в крайна сметка образуват неразрешима антиномия. Бенямин предлага преодоляване на тази антиномия чрез въвеждането на трета нагласа: „**диалектическото понятие за историческо време**“, според

което в историята действително има завръщане, но то не е идеално повторение на едно и също, а включва в себе си революционни промени, които преобръщат съществувалия по-рано ред. Тези промени не са постепенни, каквито предполага прогресът, макар че могат да бъдат резултат от постепенно натрупване на фактори, които ги правят възможни. Окончателната промяна, която Бенямин очаква, не е социалната революция на Маркс, а есхатологично обусловено обновление на света, което ще спаси всички отломки и катастрофи, натрупани в досегашните исторически епохи. Въпреки че Бенямин би отрекъл всякакво сходство с Хайдегер, последният сякаш изповядва подобна позиция, когато обвинява самия Ницше в нихилизъм и обявява, че „вече само един [нов] Бог може да ни спаси“.

2. Схематично представяне на тезата на Бенямин.

Изграден е модел, представящ отношението между трите нагласи, открити от Бенямин:

Отбелязано е, че сходно деление, разчитащо на някои от същите понятия, се открива и в *Бунтът на масите* на Ортега-и-Гасет, съвременник на Бенямин, който пише независимо от него.

3. Разширяване на схемата: четири нагласи в една плоскост.

Подложено е на критика делението на Бенямин, тъй като идеите за прогрес и за повторение не са от един и същи порядък с идеята за трансформация. Всъщност при първите две нагласи са предпоставени съответно прогрес и повторение, а целта и на двете е утвърждаването на съществуващата ситуация; а при третата нагласа, предложена от Бенямин, трансформацията на съществуващата ситуация е цел, докато предпоставка е повторението. Следователно има една възможна комбинация – прогресът като предпоставка и трансформацията като цел – която Бенямин пропуска.

4. Прогресистко-трансформативен плурализъм.

Към предложените четири комбинации от предпоставки и цели е добавена още една характеристика: изказванията, които произвеждат. Първата нагласа произвежда позитивистки изказвания (утвърждаващи природонаучните открития), втората произвежда мистико-позитивистки изказвания (т.е. приемащи природонаучните открития, но търсеци някакъв мистичен фундамент, подлежащ под тях, напр. „волята“ на Шопенхауер), нагласата на Бенямин и Хайдегер произвежда индетерминистки изказвания (т.е. отричащи пълния детерминизъм в света), а четвъртата нагласа, открояна в предходната глава, произвежда плуралистки изказвания (т.е. изказвания, според които няма един „свят“, в който да има прогрес или повторение, а множество частично застъпващи се контексти). Като представител на тази четвърта нагласа е открит Уилям Джеймс, а като класически позитивист – Огюст Конт. Схемата, която се получава по този начин, е следната:

Отбелязано е, че „прогресистко-трансформативният плурализъм“ е плурализъм както по отношение на онтологията (съществуват множество сфери на съществуващото), така и на епистемологията (за познанието са необходими множество познавателни методи). Подчертава се предимството на предложената четириъгълна схема: тя има страни и диагонали, на които можем да разполагаме безкрайното множество от позиции, поместващи се между четирите основни светогледни нагласи на късната модерност.

Предложена е дефиниция за философията, която съчетава важните понятия, изброени във Въведението: след „смъртта на Бога“ в западната култура се формират горните четири нагласи към *света* (или множеството от светове), от които следват различни изводи за *живота* и в частност за *човека*, за неговата единичност като *субект* (или липса на такава) и за значението му като *индивид* или като носител на над-индивидуална *култура*. Тези различни нагласи отговарят на нуждата от *надежда* през различните си представи за *времето*. Философията е артикулация на различните позиции, лежащи близо до или между въпросните нагласи.

(Двете понятия от Въведението, които остават извън тази дефиниция, са *знание* и *информация*; те ще бъдат добавени в глави 13., 14. и 15. от част I.)

5. Употреби на схемата: сравнителни изследвания на конкретни автори и текстове.

В тази най-мащабна по обем глава са разгледани философски автори, които се приближават в различна степен до всяка от четирите изброени светогледни нагласи, като особен акцент е поставен върху последователността, в която отделните нагласи биват разкрити. Още с Франсис Бейкън е разкрита нагласа *E* (прогресистко-афирмативният позитивизъм), но тя е осъвременявана неколkokратно от по-късни автори в емпиристката традиция. Следва страната *ED*, за която е характерно доверие към науката, но и скептицизъм, дължащ се на липсата на фундаментални основания на научното познание – ключов автор тук е Дейвид Хюм. В отговор на скептицизма, автори като Кант и по-късните кантианци разкриват страната *EC*, където се предлага фундамент за науката, базиран на споделената разумност на притежаващите разум същества. Тази линия обаче страда от претоварване с обяснения, когато множество обяснения за даден феномен са еднакво приемливи за разума. Впоследствие е разкрит диагоналят *EB*, който признава историческата променливост – автори като Хегел оспорват неизменната структура на Кантовия разум и тематизират преодоляването на бинарни опозиции в тяхното снемане. След това Маркс, който е по-близо до средата на диагонала, се фокусира върху революционните трансформации, присъщи на историята. Накрая Бергсон, който е най-близо до точка *B*, отхвърля изобщо бинарните опозиции и разглежда променливостта във времето като производна на взаимодействие между множество различни фактори, които не образуват строги опозиционни двойки.

Противопоставянето между неща-сами-по-себе-си и неща-за-нас при Кант произвежда и друга реакция, различна от хегелианската –

Шопенхауер стига до извода, че светът на представите е илюзорен и поради това мъчителен продукт на подлежащата сляпа Воля. Така се разкрива нагласа *D* (рекурентистко-афирмативният мистико-позитивизъм), която се характеризира с акцент върху страданието и съответно с песимизъм. На този песимизъм реагира Ницше, който изхожда от нагласа *D*, но се опитва да я преодолее, като постепенно се придвижва все по-близо до *C* по диагонала *DC*, колебаейки се между мистико-позитивистични идеи като вечното възвръщане и плуралистки идеи като перспективизма. По-късно диагоналят *DC* ще бъде зает от редица антропоцентрични течения като философията на живота, екзистенциализма и секуларния хуманизъм. Друг път за излизане от нагласа *D* предлагат късният Бланки и авторите от Франкфуртската школа, които откриват страната *DB*. Може би най-радикалният автор, близък до Франкфуртската школа – Валтер Бенямин – се приближава максимално до нагласа *B* (рекурентистко-трансформативният индетерминизъм), открита по същото време и от Хайдегер. От нея тръгват постструктуралисти като Дерида и Делюз, които излизат от така начертаната четириъгълна схема, търсейки „линии на бягство“ от наложените форми на ред. Съвременният автор Меясу реагира на политическата неефективност на постструктурализма и се връща на нагласа *B*, като утвърждава абсолютната случайност като единствен необходим принцип на всичко съществуващо.

При цялото това развитие нагласа *C* (прогресистко-трансформативният плурализъм) остава пренебрегната, въпреки че Уилям Джеймс я открива още в началото на XX век в лекционния си курс *Плуралистична вселена*, а Ернст Касирер силно се приближава до нея, когато разработва своята теория за плурализъм на символните форми. Множество автори, които оспорват монизма, типичен за нагласа *B*, заемат страната *BC*, която признава контекстуалната обусловеност на всяка теория и множествеността на контекстите. Едва през последните години се

появява автор, който систематично разработва философия, характерна за нагласа *C* – Маркус Габриел. Според Габриел няма един свят, който да обхваща всички съществуващи обекти; има *само* множество от контексти, които понякога се припокриват, но не образуват свързана тотална цялост.

6. Опити за разработка на прогресистко-трансформативния плурализъм.

Тази глава разглежда всички (най-често маргинализирани) автори, които са правели опити да разработват философски нагласа *C* от началото на модерната епоха: Джордано Бруно, Уилям Джеймс, Ернст Касирер, Сюзен Лангър, Алфред Шютц, Уилям Паден, Никълъс Решер, Жил Липовецки и Маркус Габриел. Особено внимание е обърнато на проекта на Липовецки в *Парадоксалното щастие*, където чрез архетипни езически митологични фигури се понятизират тенденции в съвременното общество. Показани са и възраженията срещу нагласи *B*, *D* и *E*, които се откриват в трудовете на Габриел.

7. Допълване на схемата: други възможни нагласи.

Разгледани са още четири нагласи, които, макар че са по-малко актуални след началото на модерността, все още се срещат при автори като Лайбниц и Киркегор. Някои от тях са близки до по-ранния монотеизъм, други – до крайния песимизъм или оптимизъм. Показано е, че могат да съществуват и многобройни други нагласи, които да правят начертаната дотук схема далеч по-сложна и по-малко симетрична, но те не засягат пряко съвременната философия.

8. Кант и проектът на модерността.

Обърнато е внимание на Кант като източник на голяма част от идеите, използвани от цитираните в предходните глави автори. Кант се

занимава с идеята за прогрес; утвърждава типичната впоследствие враждебност към метафизиката; и въвежда „коперниканския поврат“, на който ще разчита постмодерната философия, когато оспорва обективната реалност на редица социално и дискурсивно обусловени феномени. Крайният вариант на коперниканския поврат – тезата, че „няма факти, има само интерпретации“ – се открива при радикални постмодерни автори като Джани Ватимо и Ричард Рорти, но се приписва и на други автори, белязани с етикета „постмодерни“, като Фуко, Дерида и Делюз. В тази глава се настоява, че позициите на по-ранните автори са далеч по-нюансирани и сложни от тези на Ватимо и Рорти, поради което апелите за отхвърляне на коперниканския поврат и връщане от постмодернизма към „реализма“ при автори като Меясу, Габриел и Маурицио Ферарис са по-скоро реакция срещу Рорти и Ватимо, а не срещу Фуко, Дерида, Делюз и пр.

9. Що е митологическо мислене, или за безкрайната терапия на илюзиите.

Тъй като Бенямин, авторът, с когото започнахме изследването, обвинява позитивистите и мистико-позитивистите в съживяване на предрефлексивни, митологични възгледи, тази глава си поставя за цел да разгледа основните съвременни понятия за „митология“. Обобщено казано, те са две – митология може да бъде всяка илюзорна картина за нещата, която представя някакви исторически продукти за вечна и неизменна „природа“ (както в *Митологии* на Ролан Барт); но в другия смисъл на думата митология означава необходимата база от първични интуиции, на която изобщо се гради културата (както във *Философия в нов ключ* на Сюзен Лангър). В този втори, положителен смисъл, отломките от предишни културни епохи могат да послужат за материал за нови „митологии“, които да доведат до обновление на съвременната западна

култура – дори ако по време на този процес понякога се раждат опасни, а често и катастрофално деструктивни идеологии.

10. Оптимизъм и песимизъм – фалшива опозиционна двойка.

Настоява се, че песимизмът, противопоставен на оптимизма, е изцяло субективна оценка; но съществува друг вид песимизъм, който обективно описва състоянието на материалната вселена. Този по-общ песимизъм не е противоположен на оптимизма, а го съдържа в себе си (Шопенхауер е песимист, но изпитва оптимизъм спрямо ползата от своите трудове, иначе нямаше да ги напише). Вместо това обективният песимизъм се противопоставя на *един определен вид* оптимизъм, наречен тук „цинично позитивно мислене“ – позицията, според която съществуващият ред е изцяло добър или неизбежно предстои да стане изцяло добър. Песимизмът отговаря на такова позитивно мислене, като открива дефектите в съществуващото – тленността на материалните неща, конфликтите в обществените отношения, пълната обреченост на всички сложни структури, включително организмите и цивилизациите, дължаща се на непрекъснато нарастващата ентропия във вселената. Тъй като една възрастна цивилизация като западната е достигнала до такъв вид песимизъм в много свои културни области – литература, изкуство, философия – в нея се наблюдава „разомагьосването“, за което говори М. Вебер, и на което се противопоставя масовата култура със своя акцент върху виталното, здравето и красивото.

11. Криминалната интрига на съвременната философия.

Отхвърлена е „реториката на края“, която от Шпенглер до началото на XXI век непрекъснато очаква залез на Запада, край на философията и на изкуството, смърт на субекта и т.н. Напротив – всички тези културни феномени продължават да се развиват, най-малкото чрез претворяване и

пренареждане на по-ранни културни форми. Ако разомагьосването показва, че има нещо „мъртво“ в западната цивилизация, както и че самите живи същества са в някакъв смисъл мъртви механизми, доколкото са съставени от неживи градивни частици, то трябва да си отговорим защо все пак западната цивилизация продължава да се променя и да произвежда нови феномени. Възможен отговор е, че в материалната вселена, „разомагьосана“ от природните науки, както и в западната цивилизация, все още има някакъв екзистенциален „смисъл“, недостъпен за всякакво разомагьосване и задвижващ нови промени и ново творчество, въпреки че той невинаги е откриваем за човешките същества. Това, че след демитологизацията нещата ни изглеждат обезсмислени, не означава, че няма смисъл в нещата, а че смисълът не е длъжен да бъде скроен изцяло по мярката на човешките същества.

12. Невинност и насилие.

Един от окончателните и особено травматични изводи, до които води продължителното разомагьосване, е отрицанието на всякаква възможност в материалната действителност да съществува абсолютна невинност. Всичко, което се е появило и успяло да се съхрани поне за известно време, се съхранява, като устоява на насилието, което средата упражнява върху него, и на свой ред упражнява някакво насилие над нея, зависещо от видовете власт, с които разполага. С други думи, няма как нещо да е напълно невинно, т.е. лишено от власт да упражнява каквото и да е насилие, и да успее да се съхрани. Може би това прозрение се съдържа в жанра хорър, който преживява възраждане през последните години. Дълголетността на нашата култура е направила по-видима от всякога невъзможността да съществува абсолютна невинност, която да не стане жертва на мигновено унищожение.

Ако приемем такава интерпретация, то смъртта на Бога се оказва онази точка от западното разوماгьосване, при която става ясно всеприсъствието на насилието и невъзможността на пълната невинност. Един от начините за справяне с тези нередуцируеми усещания е създаването на нови форми на творчество. Все повече филми експериментират с разклащане на познатите хорър формули и пренасочват фокуса от плашещи сцени към метафизически въпроси – за които може би ще се окажат способни да дадат нови отговори.

13. Информация, съзнание, познание.

Именно „смъртта на Бога“ довежда до огромното значение, което понятието „информация“ придобива в късната модерност. Това е особено видимо при един от най-важните съвременни теоретици на информацията, Лучано Флориди, който вижда в информационната епоха, започнала с дигиталния обрат, възможност човекът да поеме функцията на Бога като създател и ръководител на реалността. Но различни автори отдавна настояват, че има разлика между информация и познание – по някакъв начин познанието добавя нещо към информацията, възниква от творческата ѝ преработка; съзнанието и познанието не се свеждат до информация

14. Информационната епоха, ценностите и надеждата.

Ако се окаже, че всичко е информация, то всяко нещо е равноценно на всяко друго, защото всяка единица информация е равноценна на всяка друга, стига да са еднакво сложни като съдържание. На този развой е противопоставена идеята на Скот Лаш да се вгражда критика на властта в самите информационни потоци – критика, която не препраща към някакъв трансцендентален гарант (в информационната епоха вече няма такъв), а

към иманентните ценни неща, скрити в купчините информационен боклук. Тук е особено полезна фигурата на меланхолика, използвана от Бенямин.

15. Постхуманизмът и проблемът за паметта.

Настоява се, че днешната хибридизация с машините, която според някои критици заплашва самото човешко, е проблематична, тъй като отключва нови възможности, които обаче водят до забравяне на неща, които в миналото сме искали да поправим: болести, остаряване, обиди, изтезания, несправедливост – ако тези въпроси загубят значението си; ако това, в което сме се превърнали, няма общо с тях – това би било ужасяващо. Не искаме нещата, срещу които сме се борили, за които поколенията преди нас са страдали и са давали живота си, да загубят значението си. Проблемът не е дали ще бъдем (по-)изкуствени; проблемът е дали ще загубим усета за нередностите, в които досега сме се чувствали въввлечени. Не искаме да загубим памет за човешките ценности – тук отново е нужен меланхоликът, който по дефиниция е неспособен да забрави отминалите травматични събития.

II. Съвременната философия в контекста на по-общата културна ситуация

Втората част проследява как усложняването на западното културно наследство исторически е мотивирало редица опити за неговото опростяване, които понякога са необмислени и водят до различни видове насилие. Предложени са аргументи за тезата, че в момента преживяваме именно такава културна криза – произтичаща не от липса на културни ценности, а от тяхното свръхизобилие. Показана е връзката на това културно свръхизобилие с безкрайността като онтологичен и епистемологичен проблем и е предложена тезата, че плуралистичната

нагласа, описана в първата част, е най-подходяща за третиране на този проблем.

16. Обобщение на първа част.

Обобщени са резултатите от предходните глави и се стига до въпроса: каква критика е възможна в днешния стадий от информационната епоха?

17. Критическа теория след идеологиите.

Разгледана е историята на критическата теория, стигнала до упадък и политическо маргинализиране на интелектуалците. Предлага се скица за обновлението ѝ през автори като Пол Рикъор, Кристофър Лаш, Жил Липовецки и Скот Лаш. Тези автори разглеждат политическата криза на капитализма като част от една по-обща криза на западната култура, при която вече няма наиндивидуални каузи и индивидът нарцистично се затваря в грижата за собственото си тяло. Алтернативата на това би била по-задълбочено занимание със западното културно наследство, което обаче е станало твърде сложно и вътрешнопротиворечиво, за да бъде привлекателно.

18. Между тясното тяло и напълнелия дух.

Настоява се, че нещата, които културата носи в паметта си и които придобиват все по-нови проявления и преобразувания, са твърде много. Свръхизобилието от културни форми, съхранявани в западната култура, води до противоборство за оцеляване между тези форми. Разгледани са немногобройните автори от ХХ век, които забелязват това. Отбелязано е, че споделената способност на телата да изпитват страдание създава възможност за интересубективност, а това на свой ред може би е фрагмент

от евентуално решение на проблема със свръхизобилието и вътрешното раздробяване на културата.

19. Проблемът за различието.

Разгледани са разделенията в съвременната западна култура (с уговорката, че границите между тях допускат пропускливост):

Масова култура		Сложна култура										
Масова култура		Популярна култура			Специализирана култура							
Масова култура		Популярна култура		STEM*			HASS**					
Грижа за оцеляв.	Грижа за здравето	Езотерика, забавление	Популярна наука	Техника и инж. науки	Прир. науки	Чиста матем.	Социални науки		Хуманитаристика		Изкуства	
Грижа за оцеляв.	Грижа за здравето	Езотерика, забавление	Популярна наука	Техника и инж. науки	Прир. науки	Чиста матем.						
Грижа за оцеляв.	Грижа за здравето	Езотерика, забавление	Популярна наука	Техника и инж. науки	Прир. науки	Чиста матем.						

* STEM: Science, Technology, Engineering, Mathematics

** HASS: Humanities, Arts, Social Sciences

20. Обезвреждане на културните феномени.

В тази глава са тематизирани начините за обезвреждане, „замразяване“ на културните феномени (напр. поставянето им в музей, далеч от всекидневното), при което се избягва противоборството между тях, но и се прекъсва способността им да действат, да поразжат трансформации в обществото. Настоява се, че позициите, близки до нагласа С, дават обяснение за несъизмеримостта между различните културни феномени, като им приписват принадлежност към отделни „светове“, отделни контексти. Това не решава проблема с конкуренцията между културни форми, които споделят общи пространства и ресурси, а го откроява още по-остро; но поне предотвратява идеологическите опити за обявяване на дадена културна област за единствено валидна и отричането

на всички културни форми, които не принадлежат към нея, като отклонения или злини.

21. Масова, популярна и специализирана култура.

Разгледани са конкретни развития, които културните области претърпяват в момента, и които вероятно ще предопределят бъдещите им трансформации: има все повече по-голяма дистанция между различни специалисти; все по-трудно е за специалиста да познава всичката литература дори в собствената си тясна област; природните науки вече не могат да задават смисъл и цели на човешката дейност; популярната култура се стреми да не води до същия песимизъм като много специализирани области, но и да не повтаря едни и същи отегчителни модели, което води до прекомерното ѝ усложняване; масовата култура, фокусирана върху телесното, също ще започне прекомерно да се усложнява, тъй като телесното също е нередуцируемо сложно. Предложени са нови форми на *минимализъм*, при които дадена културна област да се развива, поставяйки в скоби някои от сложните си проявления. Направено е предвиждане, че все по-често ще срещаме индивиди, които са странна и богата смесица от високо и ниско; от масово, популярно и специализирано; от нарцистична, примитивна грижа за тялото и относително задълбочени природонаучни и/или хуманитарно-творчески интереси.

22. Конфликт на интерпретациите.

Разгледани са по-подробно вече предложените методи за справяне с конфликта на интерпретациите в западната култура: засилена теоретична работа върху понятието за контекст; преосмисляне на персоналистката философия от XX век; минимализъм при боравенето с множество

културни феномени; и фокусиране върху споделената между различни тела способност за страдание, която може да вдъхнови взаимна солидарност.

23. Природонаучното познание и войните за науката.

Проследени са предисторията и историята на т.нар. „войни за науката“ от 90-те години на ХХ век. Отбелязано е, че дълго след като войните за науката отшумяват, все още много хора критикуват склонността на учените да свеждат всичко до природонаучен дискурс и да подценяват други форми на мислене и говорене. Ако обаче подобни критики са ползотворни, доколкото напомнят за неизбежните политически и икономически импликации на научната работа, то вредите от тях не са за пренебрегване, напр. пренебрежението към експертно мнение по жизненоважни въпроси като климатичните промени.

24. Колко са западните култури?

Разгледан е отговорът, който социологът Хари Колинс предлага за очертания в предходната глава проблем. Колинс настоява, че най-успешният опит да се дефинира науката спрямо другите дейности е критерият за фалсификация на Попър; но всички останали културни области имат собствени вътрешни логики, които не позволяват те да бъдат редуцирани до нещо по-просто от природните науки, колкото и ценни и незаменими да са резултатите на последните.

Главата завършва с твърдението, че единствено плуралистична онтология и епистемология като тази на Габриел (и по-общо на близките до нагласа С автори) е способна да тематизира и организира различни културни области, без да допуска една от тях (например дадена област на природонаучното познание) да се опитва неправомерно да редуцира всички останали области до себе си.

25. Време, вечност, есхатология.

Посочен е един пункт, по който предмодерната и модерната мисъл са в съгласие – че всякакво мислимо съвършенство не може да се открие в променливата във времето реалност и че ако съществува някакво съвършенство, то принадлежи на една вечност, съществуваща изцяло отвъд времето и отвъд емпиричния свят, за който можем да имаме познание (срв. Витгенщайн, Агамбен).

Заклучение

Посочено е, че ако философията е осъзната ориентация във всеобщността на съществуващото (Д. Денков), то всяка епоха се нуждае от ново въведение във философията, за да може изобщо да се създава план за действие. Обобщени са резултатите от целия дисертационен труд и са направени три извода, които могат да бъдат основа за по-нататъшна изследователска работа:

I. Населяваната от нас вселена не е съвършена, поради което има времеви измерения. Тя се променя исторически, като в нейната история се случват повторения, които обаче са непълни, т.е. представляват вариации, а не еднаквости. Повторението с различия води до натрупвания, които могат да имат революционни последици.

II. Населяваната от нас вселена е хибрид от различни видове съществуване, които невинаги „пасват“ добре помежду си. Лошото „напасване“ между тях води до насилие и несправедливост. Въпреки че имаме понятие за справедливост, ние никога не срещаме справедливостта в чист вид в нашия опит; но срещаме различни ситуации, които по различни начини обозначават, „сочат към“ справедливостта. Ако всичко във вселената може да се схваща като означаващо, то последното означаемо би било справедливостта – историческите събития във вселената подсказват какво щеше да е справедливостта (идеалното напасване между различни форми на съществуващото), ако съществуваше такава.

III. Невъзможно е в материалната вселена да съществува нещо напълно невинно, неспособно на насилие и поради това – напълно уязвимо. Но подобна абсолютна невинност би могла да служи като регулативен идеал. Можем да се стремим да създадем нещо, което е максимално невинно и уязвимо, без вследствие на това да бъде мигновено унищожено.

Приноси на дисертационния труд

1. Изграден е модел, който помага за ориентацията в различните философски позиции от края на XIX в. до първата половина на XXI в. Този модел е гъвкав, подлежи на допълване и трансформации, но същевременно доста изчерпателно обхваща множество късномодерни философски текстове и илюстрира отношенията помежду им. Същевременно той помага за открояването на често пренебрегвания онтологичен и епистемологичен плурализъм, който може да се окаже много обещаващ за осмислянето и решаването на актуални в западната култура и философия проблеми като свръхизобилието от културни форми, несъизмеримостта на различни интерпретации върху даден феномен от културното наследство, както и склонността на определени научни области да се опитват да редуцират всички останали области до собствените си понятия. Предложеният тук модел може да бъде полезен за културологията, философията на философията, теорията на образованието, историята на съвременната философия и др. дисциплини.
2. Открито е демитологизацията (разомагьосването) като основна характеристика на модерната западна култура. Аргументирана е тезата, че демитологизацията на стари вярвания и представи за материалната действителност само ще се засилва под влияние на съвременните природни науки и съвременната критическа теория. Същевременно обаче е разгърната хипотеза, според която през последното столетие фрагменти от предишни културни системи формират своеобразна нова митология, способна да послужи за „почва“, основа, на радикално нови ориентационни рамки и културни ценности за западния човек.
3. Посочено е ключовото значение на проблема за нередуцируемата безкрайност за модерната мисъл във всичките и форми: наука, изкуство,

философия. След като бива открита през ранната модерност, безкрайността постепенно става може би най-важният проблем за западната култура – как може да бъде опознавана вселената и продължавана културата, ако те се оказват безкрайно сложни? Това е въпрос, чието значение ще продължи да нараства в следващите години.

4. Предложен е анализ на съвременните легитимационни кризи на специализираните културни области и по-конкретно на хуманитаристиката. Скицирани са, макар и предпазливо, възможни пътища за излизане от тези кризи.
5. Очертани са сравнително нови подходи към някои класически проблеми на модерната философия, като проблема за статуса на субекта (тук разглеждан през понятието „личност“), проблема за песимизма (тук противопоставен не на оптимизма, а на циничното позитивно мислене) и проблема за насиетието. Също така са представени обобщено някои от ключовите позиции спрямо актуални практически въпроси като трансхуманизма и критиката на информационното общество.

Публикации по темата

„Късномодерен контекст: Масовата култура срещу културното изобилие“. В: *Пирон*, бр. 14/2017, онлайн: <http://piron.culturecenter-su.org/georgi-gerdjikov-the-late-modern-context/>

„Между тясното тяло и напълнелия дух“. В: Паницидис и др. (съст.). *Тялото. Вариации, спекулации, доктрини*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018

„Проблемът за хибридността, разгледан през един каноничен наратив“. В: *Пирон*, бр. 16/2018, онлайн: <http://piron.culturecenter-su.org/georgi-gerdjikov-the-problem-of-hybridity/>

„Фрагменти от опозицията време/вечност в XX век“. В: *Philosophia*, № 16/2017, pp. 68-78, онлайн: <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-16-2017/fragments-of-the-timeeternity-divide-in-the-20th-century/>

“Fields of Sense and the Contemporary Status of the Subject”, предстояща публикация в международен сборник, посветен на конференцията *New Realism* в СУ (2017 г.)

Публикации извън темата

„От историзираната философия до философията на историята при Пол Рикъор“ (като Георги А. Герджиков). В: *Littera et lingua*, година 13, кн. 1(пролет)/2016, онлайн: <https://naum.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/2016/13/1/ggerdzhikov/>

„Свобода и самодисциплина“. В: *Philosophia*, № 15/2017, pp. 92-114, онлайн: <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-15-2017/freedom-and-self-discipline/>

„Ролята на творческото въображение за преработването на спомените“. В: *Philosophia*, № 19/2018, pp. 79-98, онлайн: <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-18-2017-2/the-importance-of-creative-imagination-for-the-reworking-of-memories/>

Избрана библиография

Барт 2004: Барт, Ролан. „Митологии“. В: *Нулева степен на почерка. Митологии*. Прев. А. Чаушев и др. София: „Колибри“, 2004.

Бенямин 1989: Бенямин, Валтер. *Художествена мисъл и културно самосъзнание*. Съст. А. Натев. Прев. Б. Иванова, А. Рашева, В. Константинов, Е. Киркова, М. Тодорова. София: Наука и изкуство, 1989.

Вебер 2000: Вебер, Макс (представен от Реймон Арон). *Ученият и политикът*. София: ЕОН, 2000.

Витгенщайн 1988а: Витгенщайн, Лудвиг. *Логико-философски трактат*. В: Витгенщайн, Л. *Избрани съчинения*. Прев. Н. Милков. София: „Наука и изкуство“, 1988, с. 49-124.

Делъоз 2009: Делъоз, Жил и Феликс Гатари. *Хиляда плоскости. Капитализъм и шизофрения 2*. Прев. А. Колева. София: „Критика и хуманизъм“, 2009.

Денков 2006: Денков, Димитър. *Въведение във философията*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.

Елиаде 1994: Елиаде, Мирча. *Митът за вечното възвръщане*. Прев. Л. Денкова, Г. Вълчинова. София: „Христо Ботев“, 1994.

Кант 1974: Кант, Имануел. *Основи на метафизиката на нравите*. Прев. Ц. Торбов. София: „Наука и изкуство“, 1974.

Кант 1980: Кант, Имануел. *Критика на способността за съждение*. Прев. Ц. Торбов. София: Издателство на БАН, 1980.

- Кант 1992: Кант, Имануел. *Критика на чистия разум*. Прев. Ц. Торбов. София: Издателство на БАН, 1992.
- Кант 2011: Кант, Имануел. „Отговор на въпроса: „Що е Просвещение?“. В: Денков, Димитър. *Що е Просвещение? Текстове, жанрове, контексти около кантовия „Отговор на въпроса: Що е Просвещение?“*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 39-45.
- Карнап 2008b: Карнап, Рудолф. „Преодоляване на метафизиката чрез логически анализ на езика“. В: Т. Полименов и кол. (съст.), *Философия на логиката II*. София: „Изток-Запад“, 2008, с. 9-30.
- Касирер 1998a: Касирер, Ернст. *Философия на символчните форми. Том 1: Езикът*. Прев. П. Градинаров. София: „Евразия“ 1998.
- Касирер 1998b: Касирер, Ернст. *Философия на символчните форми. Том 2: Митът*. Прев. П. Градинаров. София: „Евразия“ 1998.
- Конт 1998: Конт, Огюст. *Социалната наука*. Прев. Е. Грекова. София: Глория Мунди, 1998.
- Лаш 2004: Лаш, Скот. *Критика на информацията*. Прев. Д. Илиева. София: ИК КОТА, 2004.
- Липовецки 2008: Липовецки, Жил. *Парадоксалното щастие. Опит върху обществото на хиперконсумиране*. Прев. Л. Димитрова. София: Рива, 2008.
- Маркузе 2006: Маркузе, Лудвиг. *Философия на не-щастieto. Песимизмът – стадий на зрелостта*. Прев. А. Лешков. София: Кибеа, 2006.
- Ницше 1990: Ницше, Фридрих. „Раждането на трагедията, или Елинство и песимизъм“. Прев. Х. Костова-Добрева. В: *Раждането на трагедията и*

- други съчинения*. Съст. И. Паси. София: „Наука и изкуство“, 1990, с. 53-186.
- Ницше 1994: Ницше, Фридрих. *Веселата наука*. Прев. Х. Костова-Добрева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.
- Ортега-и-Гасет 1993а: Ортега-и-Гасет, Хосе. *Бунтът на масите*. Прев. Г. Николова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.
- Ортега-и-Гасет 2004: Ортега-и-Гасет, Хосе. *По повод на Галилей. Схема на кризите*. Прев. А. Златкова. София: Рива, 2004.
- Решер 2001: Решер, Никълъс. *Плурализмът. Против изискването за консенсус*. Прев. Т. Петков и К. Герганова. София: Критика и хуманизъм, 2001.
- Рикьор 1993: Рикьор, Пол. *История и истина*. Прев. Ж. Йовчев. София: „АРГЕС“, 1993.
- Рикьор 2000: Рикьор, Пол. *Конфликтът на интерпретациите*. Прев. И. Райнова. София: „Наука и изкуство“, 2000.
- Теохаров 2005: Теохаров, Владимир. *Експерименталната метафизика на Фридрих Ницше*. София: „Библиотека 48“, 2005.
- Хайдегер 1999: Хайдегер, Мартин. *Същности*. Прев. Д. Денков и Х. Тодоров. София: ГАЛ-ИКО, 1999.
- Хегел 1995: Хегел, Г. В. Фр. *Философия на историята. Том 1. Духът на Изтока*. Прев. „Евразия“, науч. ред. П. Градинаров. София: „Евразия“, 1995.
- Хегел 2001а: Хегел, Георг В. Фр. *Науката логика. Том 1*. Прев. Г. Дончев. София: Европа, 2001.

- Хюм 2016: Хюм, Дейвид. *Изследване на човешкия разсъдък*. Прев. В. Любенова. София: Изток-Запад, 2016.
- Шопенхауер 2008: Шопенхауер, Артур. *Светът като воля и представа. Том 1*. Прев. Х. Костова-Добрева, Иван Стефанов. София: „Захарий Стоянов“, 2008.
- Agamben 1990: Agamben, Giorgio. *La comunità che viene*. Torino: Giulio Einaudi, 1990.
- Benjamin 1999: Benjamin, Walter. *The Arcades Project*. Transl. H. Eiland & K. MacLaughlin. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1999.
- Cassirer 1966: Cassirer, Ernst. *The Myth of the State*. Seventh Edition. London: Yale University Press, 1966. [Orig. publ. 1946.]
- Collins 2017: Collins, Harry. “Elective Modernism” (draft paper). Published online, 2017: <https://web.archive.org/web/20170320093210/http://sites.cardiff.ac.uk/harrycollins/files/2016/02/three-dimensions-of-expertise.doc>, retrieved 31. August 2018.
- Ferraris 2012: Ferraris, Maurizio. *Manifesto of New Realism*. Trans. Sarah De Sanctis. New York: SUNY Press, 2012.
- Floridi 2011: Floridi, Luciano. *Philosophy of Information*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Gabriel 2015a: Gabriel, Markus. *Why the World Does Not Exist*. Trans. G. S. Moss. Cambridge: Polity Press, 2015.
- Gabriel 2015b: Gabriel, Markus. *Fields of Sense. A New Realist Ontology*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015.

James 2008: James, William. *A Pluralistic Universe. Hibbert Lectures at Manchester College on the Present Situation in Philosophy*. Rockville: Arc Manor, 2008. [Orig. publ. 1909, available online: <http://www.gutenberg.org/files/5116/5116-h/5116-h.htm>, retrieved: 31. August 2018; <https://jennymackness.files.wordpress.com/2016/08/james-william-a-pluralistic-universe.pdf>, retrieved: 31. August 2018.]

Langer 1954: Langer, Susanne. *Philosophy in a New Key. A Study in the Symbolism of Reason, Rite and Art*. New York: New American Library, 1954.

Meillassoux 2009: Meillassoux, Quentin. *After Finitude. An Essay on the Necessity of Contingency*. Trans. Ray Brassier. New York: Continuum 2009.

Rorty 1979: Rorty, Richard. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press, 1979.

Vattimo 2011: Vattimo, Gianni. *A Farewell to Truth*. Trans. William McCuaig. New York: Columbia University Press, 2011.